

اسکن شد
تاریخ:
ایران تور:

الله اعلم

۱۲۹۵۲۹

وزارت علوم ، تحقیقات و فناوری

دانشگاه شهید بهشتی

دانشکده علوم زمین

گروه آموزشی جغرافیا

عنوان:

نقش ژئوپلیتیک انرژی (نفت و گاز) بر امنیت ملی جمهوری اسلامی
ایران

استاد راهنما: دکتر علیرضا محرابی

استاد مشاور: دکتر سید یحیی رحیم صفوی

۱۳۸۸ / ۱۰ / ۲۷

نگارنده: حسین مهدیان

نیمسال دوم سال تحصیلی ۸۸ - ۸۷

مرکز خدمات مرکز علمی پژوهش
همیشه در کنار شما

۱۲۹۵۴۹

بسمه تعالی
وزارت علوم ، تحقیقات و فناوری
دانشگاه شهید بهشتی
دانشکده علوم زمین
گروه
تأییدیه دفاع از پایان نامه
کارشناسی ارشد

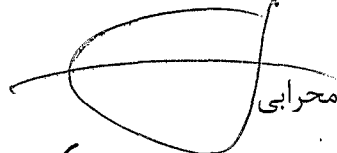
این پایان نامه توسط آقای / خانم : حسین مهدیان دانشجوی دوره کارشناسی

ارشد ناپیوسته رشته : جغرافیا گرایش : سیاسی در تاریخ ۱۳۸۸/۶/۲۴

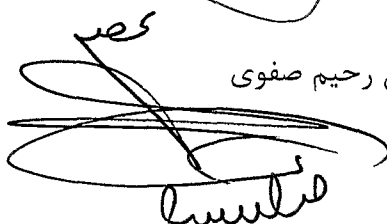
مورد دفاع قرار گرفت و براساس رأی هیأت داوران با نمره

و درجه

پذیرفته شد .

استاد راهنما آقای / خانم دکتر : علیرضا محرابی

استاد مشاور آقای / خانم دکتر : سید یحیی رحیم صفوی

استاد داور آقای / خانم دکتر : جواد اطاعت

استاد داور آقای / خانم دکتر : حمید رضا محمدی

تقدیم به :

مادر گرامییم که اطمینان و آرامش را به من تلقین نمود، پدر دلسوز، فداکار و سخت کوشم که

دلسوزی، فداکاری و جدیت در راه هدف را به من آموخت

و

همسر و سنگ صبورم که اگر از خود گذشتگی و شکیبایی ایشان نمی بود، طی کردن چنین

مسیری به آسانی میسر نمی شد.

سپاسگذاری:

شکر خدای را عزوجل که طاعتش موجب قربت و شکراندرش مزید نعمت. شکرخدايي را که انسان را جان داد و فکرت آموخت.

اکنون که در سایه رحمت پاک دادار رحیم و کریم کار تدوین پژوهش پایان نامه به اتمام رسیده است، بر خود واجب می دانم که از کلیه اساتید ارجمندم از جمله جناب آقایان دکتر محمد حسن گنجی، دکتر پیروز مجتهد زاده، دکتر علیرضا محرابی، دکتر جواد اطاعت و دکتر حمیدرضا محمدی که در حضورشان با الفبای جغرافیای سیاسی و ژئوپلیتیک آشنا گردیدم تشکر و قدردانی نمایم. زیرا رشته کارشناسی نگارنده مهندسی سیستم بوده که رشته ای غیر مرتبط با جغرافیای سیاسی و ژئوپلیتیک می باشد. و بدون شک زحمات این اساتید گرانقدر در کنار اثرات ارزشمند اساتید محترم سرکار خانم دکتر دره میر حیدر و جناب آقایان دکتر محمدرضا حافظ نیا و دکتر عزت الله عزتی، روشن کننده مسیر اینجانب بوده است. از این روی از تمامی این گرامیان نهایت سپاسگذاری را دارم.

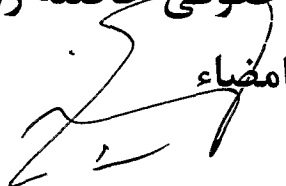
در خصوص تدوین پایان نامه از استاد گرامی و ارجمندم جناب آقای دکتر علیرضا محرابی که زحمت راهنمایی این پژوهش را بر عهده گرفتند و در تمامی مراحل طراحی و تدوین پایان نامه اینجانب را راهنمایی و ارشاد فرمودند، نهایت تشکر و سپاسگذاری را دارم. همچنین از استاد عزیز و گرامی جناب آقای دکتر سید یحیی رحیم صفوی که با برعهده گرفتن زحمت مشاوره این پژوهش بخش زیادی از وقت با ارزششان را در جلسات متعددی برای پیشبرد پایان نامه اختصاص دادند، کمال تشکر و سپاسگذاری را دارم.

در پایان ارادتمند و سپاسگذار تمامی عزیزانی هستم که در قضاوت هایشان عدالت خداوندی را پیش روی خود می بینند.

اقرار و تعهدنامه

اینجانب حسین مهدیان دانشجوی مقطع کارشناسی ارشد دانشگاه شهید بهشتی، دانشکده علوم زمین، گروه جغرافیا / رشته جغرافیا، گرایش سیاسی، پایان نامه حاضر را بر اساس مطالعات و تحقیقات شخصی خود انجام داده و در صورت استفاده از داده‌ها، مآخذ، منابع و نقشه‌ها به‌طور کامل به آن ارجاع داده‌ام، ضمناً داده‌ها و نقشه‌های موجود را با توجه به مطالعات میدانی - صحرایی خود تدوین نموده‌ام. این پایان نامه پیش از این به‌هیچ‌وجه در مرجع رسمی یا غیر رسمی دیگری به‌عنوان گزارش یا طرح تحقیقاتی عرضه نشده است. در صورتی که خلاف آن ثابت شود، درجه‌ی دریافتی اینجانب از اعتبار ساقط شده، عواقب و نتایج حقوقی حاصله را می‌پذیرم.

تاریخ ۲۴ / ۶ / ۱۳۸۸ امضاء

چکیده

امنیت ملی و مسائل مربوط به آن از اساسی‌ترین دغدغه‌های رهبران سیاسی و سیاستمداران کشورهای مختلف می‌باشد. در عصر حاضر با توجه به رشد جوامع در ابعاد مختلف و جایگزینی نیازهای جدیدتری به جای نیازهای قبلی، امنیت ملی نیز وارد مرحله نوینی گردیده که تأمین آن نه از طریق سنتی و افزایش قدرت نظامی، بلکه با رویکردی نوین و از طریق افزایش قدرت در ابعاد مختلف سیاسی، اقتصادی، نظامی، اجتماعی و ... حاصل می‌شود. در این میان ژئوپلیتیک هر کشور با در محوریت داشتن بحث قدرت، جایگاه ویژه‌ای را در مسائل امنیت ملی دارا می‌باشد. در جمهوری اسلامی ایران نیز، ژئوپلیتیک و خصوصاً متغیر انرژی آن، در جهت دهی به سرنوشت کشور از اهمیتی راهبردی برخوردار است. ژئوپلیتیک انرژی ایران در دو بعد ژئواکونومیک و ژئواستراتژیک، قابلیت بالقوه تأمین منافع و امنیت ملی کشور را دارا می‌باشد. در بعد ژئواکونومیک ایران با ۱۶ درصد گاز و ۱۱/۲ درصد نفت خام جهان، ظرفیت تبدیل شدن به یکی از اصلی‌ترین شرکای مصرف‌کنندگان بزرگ انرژی جهان مانند اتحادیه اروپا، چین، ژاپن و هند را دارد. در بعد ژئواستراتژیک نیز ایران در موقعیتی قرار دارد که می‌تواند در امنیت انرژی منطقه‌ای، جهانی و سازمانهای بین‌المللی انرژی، نقشی محوری و استراتژیک ایفا نماید. موارد یاد شده باعث افزایش قدرت ژئوپلیتیک در راستای تأمین امنیت ملی کشور می‌گردد. چنین امری مستلزم این است که در سطح تصمیم‌گیری کلان، از بین رویکردهای امنیت ملی کشور یعنی رویکردهای بسط محور، حفظ محور و رشد محور، اولویت به رویکرد رشد محور امنیت ملی برای تعامل بیشتر با نظام جهانی داده شود. در آن صورت است که می‌توان از طریق یک دیپلماسی انرژی منسجم و قوی، از ژئوپلیتیک انرژی در راستای توسعه قدرت ملی و تأمین امنیت ملی بهره جست. واژگان کلیدی: ژئوپلیتیک انرژی، امنیت ملی، وزن ژئوپلیتیک، ژئواکونومیک، ژئواستراتژیک.

عنوان صفحه

فصل اول: کلیات تحقیق

۱-۱- طرح مساله	۲
۱-۲- سؤال اصلی:	۳
۱-۳- فرضیه:	۳
۱-۴- اهداف تحقیق:	۳
۱-۵- بهره وران:	۳
۱-۶- جنبه جدید بودن پایان نامه:	۳
۱-۷- طراحي پایان نامه:	۳
۱-۸- روش و ابزار گرد آوری اطلاعات:	۳
۱-۹- روش آماری تجزیه و تحلیل اطلاعات و داده ها:	۳
۱-۱۰- تکنیک کار:	۳
۱-۱۱- پیشینه و سابقه علمی:	۳
۱-۱۲- تعاریف و مفاهیم:	۴
۱-۱۲-۱- ژئوپلیتیک انرژی	۴
۱-۱۲-۲- امنیت انرژی	۴

فصل دوم: چهارچوب مفهومی نظری تحقیق

۲-۱- ژئوپلیتیک	۷
۲-۱-۱- چیستی و مفهوم ژئوپلیتیک	۷
۲-۱-۲- تعاریف ژئوپلیتیک:	۸
۲-۱-۳- تحول مفهومی ژئوپلیتیک	۱۰
۲-۱-۴- مفاهیم اساسی در ژئوپلیتیک	۱۳
۲-۱-۴-۱- حوزه ژئواستراتژیک	۱۳
۲-۱-۴-۲- منطقه ژئوپلیتیکی	۱۳

- ۱۴..... وزن ژئوپلیتیکی ۲-۱-۴-۳
- ۱۵..... نظم ژئوپلیتیکی ۲-۱-۴-۴
- ۱۵..... گذار ژئوپلیتیکی ۲-۱-۴-۵
- ۱۵..... استراتژی ژئوپلیتیکی ۲-۱-۴-۶
- ۱۵..... توازن ژئوپلیتیکی ۲-۱-۴-۷
- ۱۶..... وابستگی ژئوپلیتیکی ۲-۱-۴-۸
- ۱۶..... گرایشات ژئوپلیتیک ۲-۱-۵
- ۱۶..... ژئواستراتژی ۲-۱-۵-۱
- ۱۷..... ژئواکونومیک ۲-۱-۵-۲
- ۱۷..... هیدروپلیتیک ۲-۱-۵-۳
- ۱۸..... ژئوکالچر ۲-۱-۵-۴
- ۱۸..... ژئوپلیتیک زیست محیطی ۲-۱-۵-۵
- ۱۹..... ژئوپلیتیک انرژی ۲-۱-۵-۶
- ۲۰..... موقعیت ژئوپلیتیک ایران ۲-۱-۶
- ۲۲..... ژئوپلیتیک و قدرت ۲-۱-۷
- ۲۴..... قدرت ملی ۲-۲
- ۲۶..... منابع قدرت ملی ۲-۲-۱
- ۲۸..... منافع ملی ۲-۳
- ۲۹..... تعاریف و مفاهیم منافع ملی ۲-۳-۱
- ۳۱..... قدرت و منافع ملی ۲-۳-۲
- ۳۲..... اهداف ملی ۲-۴
- ۳۳..... امنیت ۲-۵
- ۳۳..... چیستی و مفهوم امنیت ۲-۵-۱
- ۳۳..... ویژگی های امنیت ۲-۵-۲
- ۳۳..... فراخی و گستردگی مفهوم امنیت ۲-۵-۲-۱
- ۳۴..... نسبی بودن امنیت ۲-۵-۲-۲
- ۳۴..... ذهنی بودن امنیت ۲-۵-۲-۳
- ۳۵..... تجزیه ناپذیر بودن مفهوم امنیت ۲-۵-۲-۴
- ۳۶..... سطوح تحلیل امنیت ۲-۵-۳
- ۳۷..... امنیت ملی (تعاریف و مفاهیم) ۲-۵-۴
- ۴۰..... سیر تحول در مفهوم امنیت ۲-۵-۵

- ۴۱-۲-۵-۵-۱- امنیت قبیله ای (نگاه سنتی) ۴۱
- ۴۱-۲-۵-۵-۲- امنیت سرزمینی (نگاه کلاسیک) ۴۱
- ۴۱-۲-۵-۵-۳- امنیت ملی ۴۱
- ۴۱-۲-۵-۵-۳-۱- امنیت ملی : نگاه مدرن ۴۱
- ۴۴-۲-۵-۵-۳-۲- امنیت ملی : نگاه نوین ۴۴
- ۴۶-۲-۵-۶- ابعاد امنیت ملی ۴۶
- ۴۶-۲-۵-۶-۱- امنیت نظامی ۴۶
- ۴۸-۲-۵-۶-۲- امنیت سیاسی ۴۸
- ۴۹-۲-۵-۶-۳- امنیت اقتصادی ۴۹
- ۵۰-۲-۵-۶-۴- امنیت اجتماعی ۵۰
- ۵۱-۲-۵-۶-۵- امنیت زیست محیطی ۵۱
- ۵۲-۲-۵-۷- امنیت ملی، بین المللی و جهانی ۵۲
- ۵۴-۲-۵-۸- امنیت ملی و رهیافت های امنیت بین الملل ۵۴
- ۵۵-۲-۵-۸-۱- رهیافت رئالیسم و امنیت ملی ۵۵
- ۵۷-۲-۵-۸-۲- رهیافت لیبرالیسم و امنیت ملی ۵۷
- ۵۹-۲-۵-۹- امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران ۵۹
- ۶۲-۲-۵-۹-۱- رویکرد بسط محور به امنیت ملی ۶۲
- ۶۳-۲-۵-۹-۲- رویکرد حفظ محور به امنیت ملی ۶۳
- ۶۳-۲-۵-۹-۳- رویکرد رشد محور به امنیت ملی ۶۳

فصل سوم: وضعیت انرژی ایران و جهان

- ۶۶-۳-۱- ذخائر انرژی ایران و جهان ۶۶
- ۶۶-۳-۱-۱- ذخایر نفت خام ایران و جهان ۶۶
- ۶۶-۳-۱-۱-۱- ذخایر جهانی نفت ۶۶
- ۷۳-۳-۱-۱-۲- ذخایر نفت خام ایران ۷۳
- ۷۵-۳-۱-۲- ذخایر گاز ایران و جهان ۷۵
- ۷۵-۳-۱-۲-۱- ذخایر گاز جهان ۷۵
- ۸۲-۳-۱-۲-۲- ذخایر گاز ایران ۸۲
- ۸۴-۳-۲- مصرف انرژی ایران و جهان ۸۴
- ۸۴-۳-۲-۱- مصرف انرژی در جهان ۸۴
- ۸۹-۳-۲-۲- مصرف سوخت های مایع ایران و جهان ۸۹
- ۸۹-۳-۲-۲-۱- مصرف جهانی سوخت های مایع ۸۹

- ۹۱-۲-۲-۳- مصرف سوخت های مایع در ایران.....
- ۹۲-۲-۳- مصرف گاز طبیعی ایران و جهان.....
- ۹۲-۲-۳-۱- مصرف جهانی گاز طبیعی.....
- ۹۷-۲-۳- مصرف گاز طبیعی در ایران.....
- ۹۷-۳-۳- تولید انرژی ایران و جهان.....
- ۹۷-۳-۳-۱- تولید سوخت های مایع ایران و جهان.....
- ۹۷-۳-۳-۱-۱- تولید جهانی نفت خام.....
- ۱۰۱-۳-۳-۱-۲- تولید نفت خام ایران.....
- ۱۰۳-۳-۳-۲- تولید گاز طبیعی ایران و جهان.....
- ۱۰۳-۳-۳-۲-۱- تولید جهانی گاز طبیعی.....
- ۱۰۷-۳-۳-۲-۲- تولید گاز طبیعی ایران.....

فصل چهارم: ژئوپلیتیک انرژی، امنیت انرژی، امنیت ملی ایران

- ۱۱۰-۴-۱- ژئوپلیتیک انرژی ایران.....
- ۱۱۱-۴-۱-۱- ابعاد ژئوپلیتیک انرژی ایران.....
- ۱۱۱-۴-۱-۱-۱- بعد ژئواکونومیک ژئوپلیتیک انرژی ایران.....
- ۱۱۲-۴-۱-۱-۲- بعد ژئواستراتژیک ژئوپلیتیک انرژی ایران.....
- ۱۱۴-۴-۱-۲- جایگاه امنیت انرژی ایران.....
- ۱۱۹-۴-۱-۲-۱- ایران و امنیت انرژی جهانی.....
- ۱۱۹-۴-۱-۲-۱-۱- ایران و امنیت انرژی اتحادیه اروپا.....
- ۱۲۸-۴-۱-۲-۱-۲- ایران و امنیت انرژی چین.....
- ۱۳۵-۴-۱-۲-۱-۳- ایران و امنیت انرژی هند.....
- ۱۴۱-۴-۱-۲-۱-۴- ایران و امنیت انرژی ژاپن.....
- ۱۴۴-۴-۱-۲-۱-۵- ایران و امنیت انرژی امریکا.....
- ۱۵۵-۴-۱-۲-۲- ایران و امنیت انرژی منطقه ای.....
- ۱۵۶-۴-۱-۲-۲-۱- ایران و امنیت انرژی منطقه خلیج فارس.....
- ۱۶۶-۴-۱-۲-۲-۲- ایران و امنیت انرژی منطقه خزر.....
- ۱۷۶-۴-۱-۲-۲-۳- ایران و امنیت سایر همسایگان.....
- ۱۷۷-۴-۱-۲-۳- ایران و امنیت انرژی سازمان های بین المللی.....
- ۱۷۷-۴-۱-۲-۳-۱- ایران و سازمان اپک.....
- ۱۸۵-۴-۱-۲-۳-۲- ایران و اپک گازی.....
- ۱۸۹-۴-۲- ژئوپلیتیک انرژی و امنیت ملی ایران.....

- ۴-۲-۱- ژئوپلیتیک انرژی و رویکردهای امنیت ملی ایران..... ۱۹۰
- ۴-۲-۱-۱- ژئوپلیتیک انرژی و امنیت ملی بسط محور..... ۱۹۰
- ۴-۲-۱-۲- ژئوپلیتیک انرژی و امنیت ملی حفظ محور..... ۱۹۴
- ۴-۲-۱-۳- ژئوپلیتیک انرژی و امنیت ملی رشد محور..... ۱۹۸

فصل پنجم: ارزیابی فرضیه، نتیجه گیری و پیشنهادات

- ۵-۱- ارزیابی فرضیه..... ۲۰۶
- ۵-۲- نتیجه گیری..... ۲۱۱
- ۵-۳- پیشنهادات..... ۲۱۶
- منابع و مآخذ..... ۲۱۹

فهرست جداول

عنوان	صفحه
۳-۱- ذخایر نفت خام در مناطق مختلف جهان (۲۰۰۹).....	۶۸
۳-۲- ذخایر نفت خام کشورهای خاورمیانه در پایان سال ۲۰۰۸.....	۶۹
۳-۳- ذخایر نفت خام کشورهای مختلف جهان (ژانویه ۲۰۰۹).....	۷۰
۳-۴- ذخیره، تولید و عمر منابع نفت خام ایران (ژانویه ۲۰۰۹).....	۷۵
۳-۵- ذخایر گاز طبیعی در مناطق مختلف جهان (۲۰۰۹).....	۷۷
۳-۶- ذخایر گاز طبیعی کشورهای مختلف جهان (۲۰۰۹).....	۷۸
۳-۷- ذخایر گاز طبیعی کشورهای منطقه خاورمیانه (۲۰۰۹).....	۸۱
۳-۸- ذخایر گاز طبیعی ایران (۲۰۰۹-۱۹۸۶).....	۸۲
۳-۹- مجموع انرژی مصرفی جهان در گروه بندیهای اقتصادی و منطقه ای کشورها (۲۰۳۰-۲۰۰۶).....	۸۴
۳-۱۰- مصرف و پیش بینی مصرف انواع حامل های انرژی (۲۰۳۰-۱۹۹۰).....	۸۶
۳-۱۱- مصرف و پیش بینی مصرف سوخت های مایع در مناطق مختلف جهان (۲۰۱۰-۲۰۰۸).....	۹۰
۳-۱۲- ظرفیت پالایشگاه های ایران در سال ۲۰۰۸.....	۹۲
۳-۱۳- مصرف و پیش بینی مصرف گاز طبیعی جهان (۲۰۳۰-۱۹۹۰).....	۹۶
۳-۱۴- تولید و پیش بینی تولید سوخت های مایع در مناطق و کشورهای مختلف جهان (۲۰۳۰-۱۹۹۰).....	۹۸
۳-۱۵- تولید و پیش بینی تولید نفت خام ایران (۲۰۳۰-۲۰۰۶).....	۱۰۲
۳-۱۶- تولید و پیش بینی تولید گاز طبیعی جهان (۲۰۳۰-۲۰۰۶).....	۱۰۶
۳-۱۷- تولید گاز طبیعی ایران (۲۰۰۸-۱۹۹۷).....	۱۰۸
۴-۱- وابستگی کشورهای عضو اتحادیه اروپا به واردات گاز طبیعی روسیه.....	۱۲۱
۴-۲- بزرگترین صادرکنندگان نفت خام به آمریکا.....	۱۵۰
۴-۳- ذخایر نفت خام کشورهای منطقه خلیج فارس (ژانویه ۲۰۰۹).....	۱۵۷
۴-۴- ذخایر گاز طبیعی کشورهای منطقه خلیج فارس (ژانویه ۲۰۰۹).....	۱۵۹
۴-۵- میدان های مشترک نفتی ایران با کشورهای همسایه در جنوب و جنوب غرب کشور.....	۱۶۱
۴-۶- میدان های گازی مشترک ایران با همسایگان.....	۱۶۲
۴-۷- ساختار های مهم نفت، خام شناخته شده احتمالی در دریای خزر.....	۱۶۸

- ۸-۴- صادرات گاز طبیعی ایران از طریق خط لوله..... ۱۷۶
- ۹-۴- ذخایر، تولید و ظرفیت مازاد تولید اعضای اوپک (۲۰۰۸)..... ۱۸۰

فهرست نقشه ها

صفحه	عنوان
۷۴.....	نقشه ۱-۳- موقعیت منابع نفت و گاز و خطوط انتقال انرژی ایران
۸۳.....	نقشه ۲-۳- میدان گاز پارس جنوبی .....
۱۲۴.....	نقشه ۱-۴- مسیر احتمالی خط لوله ناباکو .....
۱۶۹.....	نقشه ۲-۴- مسیرهای مورد رقابت انتقال انرژی خزر .....
۱۷۱.....	نقشه ۳-۴- خط لوله باکو - تفلیس - جیحان.....
۱۷۴.....	نقشه ۴-۴- مسیر خط لوله احتمالی نکا - جاسک .....

فهرست اشکال

صفحه	عنوان
۱۰.....	شکل ۱-۲- ساختار مفهومی ژئوپلیتیک .....
۳۱.....	شکل ۲-۲- ارتباط متقابل بین استراتژی ملی ، قدرت و اهداف و منافع ملی .....
۳۲.....	شکل ۲-۳- ارتباط بین استراتژی ملی ، قدرت ملی و اهداف ملی و قدرت ملی .....
۹۱.....	شکل ۱-۳- سهم نفت خام گاز طبیعی، زغال سنگ و هیدروالکتریک در سبد مصرف انرژی ایران.....
۱۱۱.....	شکل ۱-۴- دیاگرام ژئواکونومی .....
۱۱۲.....	شکل ۲-۴- دیاگرام ژئواستراتژی .....
۱۵۶.....	شکل ۳-۴- ارتباط ژئوپلیتیک انرژی ایران با امنیت انرژی منطقه ای و جهانی.....
۲۰۸.....	شکل ۱-۵- ارتباط استراتژیک ژئوپلیتیک انرژی و امنیت ملی کشور در رویکرد امنیت ملی بسط محور امنیت ملی .....
۲۰۹.....	شکل ۲-۵- ارتباط استراتژیک ژئوپلیتیک انرژی و امنیت ملی کشور در رویکرد امنیت ملی حفظ محور امنیت ملی .....
۲۱۱.....	شکل ۳-۵- ارتباط استراتژیک ژئوپلیتیک انرژی و امنیت ملی کشور در رویکرد امنیت ملی رشد محور .....
۲۱۴.....	شکل ۴-۵- تاثیر ژئوپلیتیک انرژی ایران بر امنیت ملی .....

فصل اول:

کلیات تحقیق

۱-۱- طرح مساله

قبل از دهه نود و در حین آن، در نگاه کلاسیک مهم ترین فاکتور تامین امنیت ملی یک کشور در قدرت نظامی و دفاعی آن دیده می شد، اما در اواخر جنگ سرد و خصوصا پس از فروپاشی اتحاد شوروی این دیدگاه که علاوه بر قدرت نظامی و دفاعی عوامل مختلف دیگری به عنوان متغیرهای مرتبط در امنیت ملی موثرند، قوت بیشتری گرفته است.

از این نظر گاه یکی از عوامل مهم تامین امنیت ملی یک کشور میزان تعاملات و همکاریهای متقابل اقتصادی با سایر کشورهای جهان است که علاوه بر کسب منافع اقتصادی باعث ایجاد پیوندهای تجاری و وابستگی های متقابل می گردد. به طوری که تداوم ارتباطات بازرگانی میان کشورها به تدریج به روابط دیپلماتیک قوی تر و نهایتا پیوندهای ژئوپولیتیک می انجامد. هم اکنون یکی از مهم ترین زمینه های همکاری اقتصادی با سایر کشورها، همکاری در زمینه انرژی می باشد.

وضعیت بازار انرژی (عرضه و تقاضا) مبین این است که تا آینده ای قابل پیش بینی تقاضا برای انرژی هم چنان افزایش خواهد یافت. از این روی اکثر مصرف کنندگان عمده انرژی جهان مانند کشورهای عضو اتحادیه اروپایی و هم چنین کشورهای جنوب و شرق آسیا، به دنبال تامین منابع انرژی مطمئن برای خود در دراز مدت هستند. در این میان جمهوری اسلامی ایران به علت دارا بودن منابع عظیم انرژی (نفت و گاز) و هم چنین موقعیت ژئوپولیتیک مناسب (واقع شدن در میان دو کانون مهم انرژی دنیا) در جایگاه ویژه ایی از نظر تامین انرژی و امنیت آن قرار گرفته است. به طوری که در حال حاضر انرژی به یکی از حلقه های پیوند ایران با جهان خارج مبدل گردیده است. اهمیت این موضوع زمانی بیشتری شود که ما بتوانیم از این مؤلفه ژئواکونومیک به عنوان یک متغیر ژئوپولیتیک تاثیر گذار در جهت تأمین امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران استفاده نمائیم. انرژی و امنیت آن با توجه به اهمیتی که برای مصرف کنندگان دارد می تواند به یکی از محمل های پیوند ایران با قدرتها و کشورهای آسیایی و اروپایی تبدیل شود.

برقراری پیوندهای انرژی با کشورهای مهم و تاثیر گذار در عرصه بین المللی، افزون بر منافع اقتصادی، منافع امنیتی قابل توجهی برای کشور در بر خواهد داشت. زیرا این کشورها را در تامین کالای استراتژیک مورد نیاز و امنیت آن به میزان قابل توجهی به ایران وابسته می کند. ایران با برخورداری از ذخائر عظیم انرژی در کنار موقعیت جغرافیایی مناسب و با توجه به اهمیت نفت و گاز در استراتژی امنیت انرژی مصرف کنندگان اروپایی و آسیایی، این قابلیت را دارد که میان منابع انرژی خود و مصرف کنندگان پیوند استراتژیکی را برقرار نماید. در حال حاضر میان سایر کشورهای دارنده برای بدست آوردن بازارهای عمده این محصولات انرژی را ، رقابت ملموسی در میان است و هریک از کشورها تلاش خود را جهت بدست آوردن سهم بیشتری از این بازار معطوف داشته اند و به همین دلیل توجه هر چه بیشتر مقامات و مسئولین ذیربط جمهوری اسلامی ایران در جهت کسب بازارهای عمده انرژی با توجه به

اهمیت ذکر شده ضروری به نظر می رسد. با این توصیف مهمترین مسأله در این رساله ایجاد سیاست پیوند^۱ مابین ژئوپلیتیک انرژی با امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران است.

۲-۱- سؤال اصلی:

ژئوپلیتیک انرژی به چه میزان بر امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران تاثیرگذار است؟

۳-۱- فرضیه:

ژئوپلیتیک انرژی با امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران در پیوند استراتژیک است.

۴-۱- اهداف تحقیق:

هدف عمده در این تحقیق بررسی نقش ژئوپلیتیک انرژی بر امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران می باشد.

۵-۱- بهره وران:

۱- وزارت نفت

۲- وزارت امور خارجه

۳- مراکز علمی و دانشگاهی

۶-۱- جنبه جدید بودن پایان نامه:

در رابطه با ژئوپلیتیک انرژی و امنیت ملی تا آنجا که پژوهشگر اطلاع دارد، تحقیق خاصی صورت نگرفته است.

۷-۱- طراحی پایان نامه:

۱- کلیات تحقیق (طرح مسئله، سوال تحقیق، فرضیات و اهداف تحقیق و..)

۲- مبانی مفهومی و نظری تحقیق در حوزه ی ژئوپلیتیک انرژی و امنیت ملی

۳- بررسی و شناخت وضعیت موجود انرژی و امنیت ملی

۴- تجزیه و تحلیل اطلاعات و داده های گردآوری شده

۵- آزمون فرضیات و نتیجه گیری

۸-۱- روش و ابزار گرد آوری اطلاعات:

در این تحقیق بررسی سوابق موجود و اطلاعات مربوطه با مراجعه به مراکز علمی تحقیقاتی و مراکز مختلف، با استفاده از فیش برداری و همچنین روش دلفی به جمع آوری اطلاعات لازم در رابطه با این موضوع اقدام شده است.

ابزارهای گردآوری اطلاعات هم عبارتند از: کتب، مقالات، اسناد و معاهدات، گزارشات، اینترنت و مصاحبه با کارشناسان می باشد.

۹-۱- روش آماری تجزیه و تحلیل اطلاعات و داده ها :

روش تجزیه و تحلیل کمی و کیفی است.

۱۰-۱- تکنیک کار:

تکنیک کار به صورت توصیفی و تحلیلی همچنین در موارد لزوم استفاده از نقشه در جهت تحلیل وضعیت می باشد.

۱۱-۱- پیشینه و سابقه علمی:

بیشتر کارهای علمی انجام گرفته در این زمینه به مباحث کلی و تئوریک پرداخته است و از زاویه ارتباط متقابل ژئوپولیتیک انرژی و امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران کمتر به موضوع توجه شده است. از کارهای تحقیقاتی که در ارتباط با این موضوع انجام شده می توان به موارد زیر اشاره کرد:

- ۱- حسن کاظمی در مقاله ای با عنوان «نفت و امنیت منطقه ای» که در مجله بررسیهای اقتصادی انرژی (شماره ۱۰ پائیز ۸۶) به چاپ رسیده است، پس از بررسی رهیافتهای مختلفی از امنیت ملی، امنیت ملی یک کشور را در تعامل پیچیده با امنیت ملی سایر کشورها در ابعاد مختلف و در سطح جهانی وابسته دانسته و وجود ذخایر عظیم نفت در منطقه خاورمیانه و منافع مشترک حاصل از صنعت، تکنولوژی، فروش و همچنین آسیب پذیری کشورهای صاحب نفت را از یک سو زمینه ایی برای همگرایی بین آنها، و از سوی دیگر وابستگی جهان بویژه کشورهای صنعتی به منافع نفت و گاز را امتیازی برای این کشورها (دارندگان انرژی) جهت رفع مشکلات امنیتی شان می داند.
- ۲- عباس ملکی در مقاله ای تحت عنوان «آینده جهان و امنیت انرژی» که در ماهنامه همشهری دیپلماتیک (شماره ۲۲، بهمن ۸۶) درج گردیده است، ضمن پرداختن به مفهوم امنیت انرژی در جهان و اهمیت آن برای کشورهای مصرف کننده، عنوان می دارد از راههایی که ایران می تواند ضریب امنیت ملی خود را افزایش دهد توجه به امنیت انرژی است.

۱۲-۱- تعاریف و مفاهیم:

۱-۱۲-۱- ژئوپولیتیک انرژی Geopolitic of Energy

مطالعه و بررسی تأثیر گذاری متغیر ژئوپولیتیکی انرژی بر سیاست و تصمیم گیریهای سیاسی را در جهت کسب قدرت ژئوپولیتیک انرژی می گویند. در ژئوپولیتیک انرژی نقش و اثر انرژی و جنبه ها و ابعاد مختلف آن بر سیاست و قدرت و مناسبات گوناگون ملت ها و دولتها مطالعه می گردد (حلفظ نیا، ۱۳۸۵: ۱۰۰)

۱-۱۲-۲- امنیت انرژی security of Energy

امنیت انرژی به تولید و مصرف رهان انرژی (خصوصاً نفت و گاز) اطلاق می شود، چنانچه هیچ مشکلی بر سر راه استخراج، تولید و حمل و نقل (تولید، توزیع و مصرف) آن وجود نداشته باشد.

امنیت انرژی مباحث گسترده ای از جمله افزایش تقاضای جهانی و وابستگی بیشتر به بازار های تولید، امنیت عرضه، ترانزیت و حفاظت از خطوط لوله، منابع انرژی مطمئن، قیمت های مناسب انرژی، تعیین سیاست های انرژی، تغییرات آب هوایی و محیط زیستی ناشی از مصرف برخی سوختها و انرژی های جایگزین را در بر می گیرد (Winstone, 2007, p 1) بطور کلی امنیت انرژی به دو بخش تقسیم می شود: امنیت نظامی و امنیت اقتصادی. البته امنیت انرژی دارای یک مفهوم وسیع امنیتی می باشد اما به نظر می رسد که ترکیبی از امنیت نظامی و امنیت اقتصادی است (Oyama, 2000, p 3) امنیت نظامی از حیث عدم تهدید نظامی در حین تولید و حمل و نقل تا رسیدن به مقصد حائز اهمیت می باشد و امنیت اقتصادی به مسائل سرمایه گذاری مناسب برای تولید، توزیع و همچنین قیمت های متعادل حامل های انرژی، مربوط می باشد.